

KRIMINALISTIKA U RADU SLUŽBI DRŽAVNE SIGURNOSTI

CRIMINALISTICS IN SECURITY POLICE WORK²

Sažetak

U ovome se uratku nastojalo ukazati na barem dvije stvari: kriminalistika, s jedne strane, se ne može identificirati sa policijskom znanosti niti se može isključivo vezati za rad policije. Kriminalistika, kao praksa i teorija, nalazi svoju primjenu u svim oblastima i djelatnostima kojima je cilj preduprjeđenje i suzbijanje kriminalnog ponašanja i ugrožavajuće aktivnosti usmjerene na državu i društvo. S druge strane, spoznaje se i dostignuća kriminalistike ne mogu neposredno aplicirati u praktično djelovanje organa državnog osiguranja, nego nalaze svoju modificiranu, prilagođenu primjenu. S tim u vezi smo smatrali da će prikaz kriminalističkih načela, kriminalističkog logičkog procesa i metoda i radnji razrješavanja postavljene konkretne problematike najbolje ukazati na značaj i mogućnosti primjene kriminalistike u domenu državne sigurnosti.

Uvod

Pod kriminalistikom se u kolokvijalnom smislu podrazumijeva djelatnost suzbijanja i sprječavanja kriminaliteta. To dalje podrazumijeva otkrivanje i razjašnjavanje kaznenih djela, pronalaženje i hvatanje počinitelja te obezbjeđenje dokaza važnih za kazneni postupak, kao i mjere i aktivnosti preduprjeđenja kriminaliteta. No, kriminalistika je više od praktičnog znanja i

¹ Asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

² Za termin "criminalistics" još uvijek nema ujednačena stanovišta glede onoga na šta se odnosi i šta involvira. Naime, kriminalistika shvaćena na način na koji je to urađeno u ovom uratku, odnosno onako kako se shvaća i podučava na europskim kontinentalnim prostorima, ne odnosi se nužno na sadržaje na koje nailazimo u anglosaksonskim izvorima, gdje termin "criminalistics" uključuje poglavito kriminalističko-tehničke sadržaje, odnosno podrazumijeva skup praktičnih i teorijskih spoznaja u oblasti istrage i forenzičnih znanosti.

umijeća, ona je znanost. To znači da kriminalistika ide dalje od prakse i čulnog, te učenja isključivo putem iskustva. Ona postaje znanošću (što joj i danas neki odriču), time što uočavanjem određenih pravilnosti i zakonomjernosti koje se odnose na njezin predmet spoznaje, a to je kazneno djelo, formira koherentan skup znanja polazeći od činjenične građe te putem logičkih postupaka i metoda prevodi činjenični supstrat u hipoteze, teorije, zakone. Preko ovog skupa znanja ona je u poziciji da formira određene preporuke i pravila kojima se moguće najefikasnije i najracionalnije suprotstavljati kriminalu.

Kriminalistika, dakle, ima za cilj suprotstavljanje svim oblicima kriminalne djelatnosti u društvu (što je uostalom cilj i politike suzbijanja kriminaliteta, kaznenog prava, kriminologije i drugih znanosti), te nalazi svoju primjenu u oblasti javnog i državnog osiguranja te kaznenog pravosuđa. Njezina je funkcija spoznajna (jer prikuplja i obrađuje informacije u svezi sa pojedinim kaznenim djelima i kriminalitetom općenito kao i praksom istražnih organa u svezi s njihovim rješavanjem) i operacionalna, jer predlaže sadržaje koji bi bili najučinkovitiji u domenu suzbijanja kriminalnog ponašanja, dakle optimizira istražnu praksu. Obzirom da kazneno djelo ima svoju objektivnu, manifestnu stranu, vidljivu i spoznatljivu čulima, te unutarnju, subjektivnu (motive, stavove, emocije itd.), to implicira da je za uspješno suprotstavljanje delikvenciji potrebno raspolagati arsenalom znanja iz oblasti psihologije, sociologije, politikologije, logike, ali i prirodnih znanosti poput fizike, hemije, biologije, medicine, te posebice disciplina koje također za predmet proučavanja imaju različite oblike protupravna ponašanja (kriminologija, kazneno materijalno i postupovno pravo, politika suzbijanja kriminaliteta, sudska medicina, forenzična psihologija itd.). Zato bi se i moglo reći da je kriminalistika hibridna znanost, ali samo u smislu da involvira, inklinira i konvertuje saznanja drugih znanosti, a nipošto glede njezine autonomnosti. To ju i čini aplikativnom za niz oblasti društvene i državne djelatnosti kojima je svrha osiguranje normalna funkcioniranja života i aktivnosti u zajednici. Dakle, kriminalistika se ne može, što se nažalost često čini, identificirati sa policijskom znanošću, što ne znači da "kriminalistika u određenom, dominantnom području, njenoj prepoznatljivoj, inventivnoj, heurističkoj komponenti nije prije svega disciplina znanstvene policije" (Pavišić; Modly: 1999: 9). Ne može se, ni kao

praksa ni kao teorija, vezati ekskluzivno za rad policije, nego za sve službe koje su u funkciji osiguranja državne i društvene opstojnosti.³ Kriminalistika, dakle, sasvim opravdano nalazi svoju primjenu i u sferi državne sigurnosti, gdje se može promatrati samo kao jedan od vidova suprotstavljanja ugrožavajućoj djelatnosti.

O sigurnosti se danas više nego ikada čita, piše, diskutira. Vrlo se često čuju pojmovi individualna, društvena, socijalna sigurnost, sigurnost lica i objekata; ove se kategorije koriste ne razmišljajući puno o njihovom stvarnom značaju i sadržini. No od osobita je značaja pojam nacionalne i državne sigurnosti. U literaturi nailazimo na divergentne pristupe glede sadržine ova dva pojma. Naše je stanovište da se pod pojmom nacionalna sigurnost podrazumijeva opstojnost države sa svim njezinim državnim atributima (politička samostalnost, suverenitet, teritorijalni integritet i međunarodni subjektivitet) te redovito, normalno funkcioniranje društveno-političkog poretka, tako da pored angažmana tradicionalnih sigurnosnih struktura, poput vojske policije itd., uključiva i sigurnosno samoorganiziranje građana. Državna, pak, sigurnost, je segment ovako shvaćena pojam nacionalne sigurnosti, i to onaj njezin dio kojemu je svrha zaštita konkretna državna i pravno-političkog uređenja, dakle, ne zaštita vladajućih političkih struktura (pojedinaca ili grupa), nego ustroja državne vlasti koji počiva na pozitivnim pravno-političkim rješenjima. Ostvaruje se planiranjem i poduzimanjem prikladnih mjera i radnji sa svrhom otkrivanja, praćenja, dokumentovanja i eliminiranja ugrožavajuće djelatnosti u zemlji i inozemstvu. Te mjere i radnje bi bile: obavještajni i kontraobavještajni poslovi, sprječavanje i eliminiranje terorističkih i separatističkih akcija, međunarodnog terorizma te osiguranje (fizičko-tehničko i drugi vidovi) važnih ličnosti i objekata. Subjekti ove aktivnosti bi bili: policija, obavještajne strukture u širem smislu (dakle, obavještajne, kontraobavještajne i snage za prevratničko djelovanje) te neki drugi organi poput inspeksijskih, carinskih itd. Za oblast državne sigurnosti obično se veže pojam tzv. političkog kriminaliteta (za kojeg u kaznenopravnoj teoriji još uvijek nema

³ Po Vodiniću, kriminalistom se smatra i: »operativni radnik službe javne i državne sigurnosti, istražni sudac, tužilac, branilac, raspravni sudac, kriminalistički ekspert«, Vodinić, V. 1990: 4.

jednakih mišljenja na šta se odnosi).⁴ S tim u vezi treba naglasiti da za oblast političkog kriminaliteta važi sljedeće:

- organiziranost i tajnost je izražena još u većoj mjeri kod ovih kaznenih djela u poređenju sa drugim djelima;
- politička kaznena djela se poduzimaju iz političkih motiva (ugrožavanja političkog poretka države), te nerijetko iza njih stoje druge države i nadnacionalne organizacije;
- njima se napada na temeljne vrijednosti i fundamente države, tako da je i kažnjavanje primjereno (stroge kazne, kažnjiva je i priprema, pokušaj nerijetko ulazi u obilježja djela etc.);
- specifični metodi koje rabe nosioci ugrožavajuće djelatnosti implicira i specifične postupke i metode suprotstavljanja takvoj praksi.

Opći pojam državne sigurnosti obuhvata organizirane i sistavne aktivnosti (u domenu kako javne sigurnosti⁵, tako i aktivnosti obavještajnog, kontraobavještajnog i subverzivnog karaktera) na planu zaštite unutarnje i vanjske sigurnosti, gdje je u očuvanju državno-političkog poretka posebice značajno djelovanje službi sigurnosti. Služba sigurnosti je generički pojam koji objedinjava institucionalizirane napore na nivou države s ciljem eliminiranja prijetnji i unutarnjoj i vanjskoj sigurnosti države. U užem smislu bi u pojam službe sigurnosti ulazile institucije čiji je fokus angažmana zaštita od nasilnog ugrožavanja postojećeg državnog i društvenog

⁴ Danas su uglavnom usaglašena stajališta o tzv. čisto političkim djelima, kojima se napada na opstojnost države i državnog uređenja (špijunaža, terorizam itd.), dok će se za ostala kaznena djela reći da imaju politički značaj ukoliko se njima napada na pravno dobro, ali iz političkih motiva (kompleksna k. djela) odnosno ukoliko su poslužila kao sredstva za izvršenje čisto političkih kaznenih djela ili stoje u svezi s njima (koneksna k. djela). Dioba kaznenih djela na politička i nepolitička sa gledišta *pravnog sustava* nema opravdanja, jer svako djelo može imati politički značaj.

⁵ U domen javne sigurnosti spada zaštićenost pojedinaca, države i društva od svih oblika ugrožavajuće djelatnosti i obuvata zaštitu i očuvanje zakonitosti i javnog poretka (sustav pravnih pravila kojim se brani temeljne vrijednosti društvene i državne političke i moralne osebjnosti) te zaštitu sveukupne društvene infrastrukture, gdje je osobito značajna zaštita prava i sloboda građana i imovine. Ostvaruje se suzbijanjem tzv. općeg, klasičnog kriminaliteta, održavanjem javnog reda i mira, nadzorom i osiguranjem prometa na putevima, zaštitom od požara i eksplozija i poduzimanjem drugih stručnih i administrativnih poslova. Nosioci ovih aktivnosti su najvećim dijelom policijske strukture, ali i svi drugi organi sudske i izvršne vlasti namijenjeni suzbijanju protupravne djelatnosti. Javna sigurnost, ovako određena, samo je segment kompleksna organizacijsko-funkcionalnog okvira sigurnosti države.

uređenja, te bi obuhvatao aktivnosti i organizacije kontraobavještajnog karaktera (otkrivanje i suzbijanje obavještajne i subverzivne djelatnosti protivnika i izvana i iznutra), ali on obuhvata i neke druge organizacije, poput službe za zaštitu ustavnog poretka, protuterorističke službe, službe osiguranja važnih ličnosti i objekata itd. Svoju svrhu egzistiranja služba sigurnosti ostvaruje prije svega prikupljanjem i distribucijom relevantnih obavještajnih podataka, tako da primjenjuje adekvatne metode i sredstva svojstvene radu obavještajnih službi, ali njihov angažman, ovisno o poziciji u obavještajno-sigurnosnom sustavu u državi, ne isključuje i postojanje i primjenu posebnih ovlaštenja, karakterističnih i za policijske organe.

Svakako da službe sigurnosti u svom radu primjenjuju dostignuća i spoznaje mnogih disciplina, jer i sam objekat njihova interesovanja zahtijeva multidimenzionalan i interferentan pristup, tako da kriminalistika kao sustav praktičnih, iskustvenih pravila i kao znanstvena disciplina može umnogome doprinijeti suzbijanju društvenoopasnih ponašanja kakva su ona kojima se napadaju sami temelji države.

Specifična primjena kriminalističkih načela na području državne sigurnosti

Načela predstavljaju, u općem smislu, pravila koja počivaju na iskustvu i usmjerena su na primjenu u praksi (za razliku od principa za koje važi da su znanstveno utemeljena i više obligatna za primjenu). Funkcija kriminalističkih načela je, u najširem određenju, preporuka, koncept, smjernica za najekonomičnije i najproduktivnije istražno djelovanje. U oblasti djelovanja službi sigurnosti najznačajnija kriminalistička (taktička) načela koja nalaze svoju modificiranu primjenu bi bila: načelo zakonitosti, operativnosti, metodičnosti, objektivnosti, ofanzivnosti i razmjernosti.

Načelo zakonitosti je temeljno načelo rada svih službi državnog osiguranja, što najprije podrazumijeva zakonsko reguliranje temeljnih pitanja ustroja, rada i posebice ovlaštenja službi sigurnosti, a u praktičnom radu podrazumijeva poduzimanje samo onih radnji za koje su ispunjeni zakonski uvjeti da se mogu provesti i da njihovo

provođenje bude u okvirima zakona i pravnih regula. Za službe se sigurnosti nerijetko veže fama glede njihove funkcije, ovlasti itd., mistificira se njihova pozicija u ustroju državnih organa i utjecaja na donošenje važnih političkih odluka. Da bi se ovakav (negativni) imidž eliminirao, prilikom materijalizacije konkretnih zadataka treba se pridržavati slova zakona, što osigurava zaštitu prava građana garantovanih sustavom pravnih propisa i onemogućava zlorabu pozicije i ovlasti službe odnosno njenu tzv. alijenaciju, s jedne strane, a s druge povećava profesionalnost i autoritet službi te povjerenje građanstva. U tom se smislu i govori o načelu zakonitosti kao vrhunskom načelu, kojega se u radu službi sigurnosti mora beskompromisno pridržavati.

Načelo operativnosti predstavlja brzo, efikasno i fleksibilno postupanje službi sigurnosti, neposredan rad i angažman na određenom predmetu, prilagodavanje okolnostima konkretnog slučaja u smislu angažovanja svih raspoloživih resursa za uspješno rješavanje predmeta. Bez operativnog se rada ne može zamisliti rad službi sigurnosti, jer bez fleksibilna, konkretnom slučaju prilagođena postupanja (što najprije uključuje angažman i poznavanje prilika na terenu) nema pravilno utvrđenog činjeničnog stanja, koje je nukleus planiranja i poduzimanja daljnje aktivnosti.

Načelo metodičnosti involvira plansko poduzimanje radnji i mjera u konkretnom slučaju te sustavan pristup prikupljanja svih informacija bitnih za rješenje postavljene zadaće. Planska obrada konkretna predmeta podrazumijeva da već od početnih saznanja o određenom predmetu slijedi planiranje daljnje djelatnosti, u smislu osnovnih provjera, poduzimanja operativnih radnji sa tačnim ciljem, koordiniranje akcija sa drugim organima itd. Sustavan pristup osigurava sveobuhvatno, cjelovito postupanje koje ne ostavlja prostora za nedostatke i propuste, nego uzima u obzir sve činjenice relevantne za razrješavanje problema.

Kritičan stav, preispitivanje i provjera prikupljenih saznanja i činjenica, te poduzetih mjera i postupaka je najbolji garant ispunjenja *načela objektivnosti* u radu službi sigurnosti. Kriminalistička istražna praksa organa sigurnosti teži pravilnom utvrđivanju činjeničnog stanja, na kojemu se temelji njihov daljnji angažman, tako da u ovom procesu prikupljanja i ocjene činjenica bilo kakvo uplitanje i

influenca izvana (političkih ili drugih tijela) ili bilo čime motiviran subjektivitet dužnosnika organa sigurnosti ne bi trebao biti dopušten. U tom je kontekstu i izvanredan značaj načela zakonitosti, koje, između ostalog, podrazumijeva i postojanje mehanizama kontrole zakonitog postupanja službi sigurnosti.

Načelo ofanzivnosti involvira kategorije poput mobilnosti, prodornog angažmana, inicijative u djelovanju. Dužnosnik službe sigurnosti ne bi trebao pasivno čekati na razvoj događaja i slučajno saznavanje sigurnosnih činjenica, nego uvijek aktivno i agresivno (u smislu prikupljanja relevantnih podataka) usmjeravati svoju djelatnost protiv nosilaca protudržavne aktivnosti.

Načelo razmjernosti se najdirektnije oslanja na načelo zakonitosti, i predstavlja zapravo njegovu daljnju razradu, u smislu da se u konkretnom slučaju poduzimaju samo one mjere koje su nužne i oportune sa stanovišta uspješna rješavanja slučaja, sa što je moguće manje zadiranja u ustavom i pravnim propisima općenito determiniran položaj pojedinca u društvu. Tako će se u poduzimanju pojedinih radnji povodom konkretna slučaja voditi računa o stepenu opasnosti koji to djelo predstavlja za zajednicu (po sredstvima izvršenja, motivima, ozbiljnosti poduzetih pripremnih radnji itd.) te drugim okolnostima pojedina slučaja, te će se poduzeti i primijeniti određena sredstva samo ako su u tijeku dotadašnje obrade konkretna slučaja poduzete mjere nisu urodile plodom (nerijetko se za pojedine mjere predviđa saglasnost nekih drugih državnih tijela, koju je, dakle, potrebno prethodno pribaviti).

Kriminalistička logika i državna sigurnost

Temeljna kategorija kriminalistike jest podatak, informacija, obavijest, saznanje, poruka o kaznenom djelu i okolnostima tog djela. No, potrebno je praviti razliku među navedenim pojmovima. Podatak je saznanje objektivne stvarnosti dobiveno opažanjem, registriranje činjenica objektivne stvarnosti misaonim procesima; obavještenje je skup podataka o određenoj pojavi tj. njenim atributima iskorišten za proširenje znanja ili donošenje odluke; činjenica je misaoni odraz objektivne stvarnosti, osjetilni podatak i doživljaj o predmetu istraživanja pomoću kojih utvrđujemo realno i objektivno postojanje izvjesne stvari ili pojave, tj. generalno

predmeta spoznaje. Dakle, podatak i obavještenje su nivoi, razine u spoznajnom putu, procesu prema činjenici. U misaonim procesima prerastanja podataka u činjenice osebujan pečat daje kriminalistika i kriminalistička logika. Činjenice su u kriminalističkom smislu stvarne značajke, konkretizacija obilježja kaznenog djela, koje povlače niz bitnih momenata u daljnjem procesu obrade konkretna slučaja. Ovaj specifičan sustav logičko-spoznajnih procesa ima neke zakonomjernosti koji upravo nalaze primjenu u domenu državne sigurnosti. To stoga što su činjenice u kriminalistici ishodište verzija, koje predstavljaju zapravo pretpostavke o događaju i okolnostima događaja, te su zato i temeljem operativna rada u suzbijanju ne samo klasičnog kriminaliteta nego i u oblasti državnog osiguranja. Stoga je pravilno utvrđivanje činjenica imperativ rada službi sigurnosti, jer bi se u protivnom radilo o protupravnom angažmanu ovih organa (određeni događaji ne bi predstavljali prijetnju sigurnosti tj. određena lica ne bi bili vinovnici ovih događaja) te poduzete ili preporučene djelatnosti ne bi imale svoje opravdanje sa stanovišta zaštite društvenih vrijednosti.

U kriminalistici je središnja tačka angažmana sumnja (koja se može stupnjevati) o određenom djelu kao kaznenom djelu, određenom licu kao počiniocu i ostalim okolnostima djela (odnosno u domenu rada službi sigurnosti sumnja o poduzetoj ili planiranoj protudržavnoj djelatnosti). Stoga su sastojci pojma kriminalističke sumnje: "stvarne okolnosti koje ukazuju na postojanje kaznenog djela, pretpostavka, teza o kaznenom djelu i stupanj vjerojatnosti te pretpostavke" (Pavišić ; Modly, 1999: 50). Ne možemo govoriti o sumnji ako nema ovih komponenata, dakle podataka o djelu i na temelju njih teza o djelu, počiniocu, a u svezi s njima je direktno stupanj vjerojatnosti da je određeno djelo kazneno djelo, određeno lice počinilac itd. Zbog toga i govorimo o stupnjevanju sumnje, pa su osnovi sumnje (vjerojatnost) minimum istraživanja i angažmana kriminalističkih službenika. "Nije prihvatljiva sumnja ispod razine osnova sumnje, jer je to logički i saznavno najmanji mogući, još donekle provjerljivi sadržaj..." (Pavišić; Modly, 1999: 50). Pojam se osnova sumnje (u ovom navedenom, kriminalističkom smislu) ne treba poistovjećivati sa pojmom indicija u kaznenom postupku. Indicij se u kazneno-postupovnoj teoriji shvata kao posredan dokaz, dakle kao dokaz o nekoj drugoj činjenici, to je "činjenica koja nije odlučna, ali koja se utvrđuje u postupku zato da bi se pomoću nje

izveo zaključak o postojanju ili nepostojanju odlučne činjenice (tj. one koju sud uzima u obzir prilikom donošenja odluke u kaznenoj stvari, [nap. a.]” (Pavišić; Modly, 1999: 53).

U radu se službi sigurnosti rabi termin “početni podatak, početno saznanje” itd. Termin “početni podatak” korespondira sa terminom “izvorni podatak, sirovo obavještenje” koji pretpostavlja postojanje informacije koja je od značaja za službu sigurnosti, ali povodom koje još nije poduzeta aktivnost u smislu njene provjere. Obavještajni, pak, podatak, kao središnjica angažmana službi sigurnosti je podatak koji je u određenoj mjeri provjeren iz više izvora, obrađen, , analiziran, i može služiti za donošenje sigurnosnih ili eventualno političkih odluka. Kriminalistički podatak obuhvaća “tragove i predmete kaznenog djela (signale) kao izvore informacija i idealne odraze u svijesti ljudi kao tragove, koji se mogu manifestirati na verbalan ili neverbalan način” (Modly; Korajlić, 2002: 248). Svrha i obavještajnog i kriminalističkog podatka je istraživanje i spoznavanje aspekata i momenata određene sigurnosne pojave, koja se može, ali se ne mora, odnositi na kazneno djelo. Kriminalistički će podatak **eventualno** prerasti u pravno relevantnu činjenicu, što ocjenjuje sud na temelju jasno određenih pravila utvrđivanja dokaza. Obavještajni podatak, međutim, također implicira diverzne aktivnosti glede provjere njegove pouzdanosti i tačnosti, ali najčešće ne podrazumijeva onu razinu izvjesnosti i istinosti koju mora posjedovati činjenica na kojoj se temelji sudska odluka, odnosno ima poglavito operativni značaj. Niti jedan ni drugi pak ne isključuju mogućnost prerastanja u dokaze i time bitna čimbenika sudskog odlučivanja. Uloga koju imaju ovi podaci samo je naizgled različita, obzirom da je svrha njihova prikupljanja, kao i procedura prikupljanja i utvrđivanja (donošenje određene odluke u kaznenom postupku, odnosno donošenje odluke sigurnosno-političkog karaktera) različita, te možemo zaključiti da su oba temelji misaone rekonstrukcije i prognostike protupravnog ponašanja te da služe kao smjernice za poduzimanje operativnih radnji i mjera.

Kad služba sigurnosti dozna za određenu informaciju koja je relevantna sa stanovišta njezine aktivnosti, najprije vrši provjeru tih početnih saznanja (cilj je ocijeniti da li je opravdan daljnji angažman službe, ono što se u radu kriminalista naziva “preliminarna kriminalistička diferencijalna dijagnoza”). Nakon tih početnih

provjera, slijedi daljnji angažman, koji involvira kompleks mjera i metoda koje su manje ili više karakteristične za ovaj segment državnog aparata. Na bazi se prikupljenih činjenica postavljaju tzv. verzije (radne pretpostavke, hipoteze) o kaznenom djelu i počiniocu, odnosno nosiocu protudržavne djelatnosti. O određenom se događaju postavlja onoliko verzija koliko se realno čini mogućim alternativa o djelu i počiniocu (pluralitet verzija). Kriminalist gotovo ništa ne isključuje, sve je podložno provjeri.

Određenom se događaju pristupa kao realnoj pojavi, koji, slijedeći princip multikauzalnosti ljudskog ponašanja, zahtijeva sveobuhvatan i multidimenzionalan pristup. Kriminalist se u svom radu koristi opažanjem, mjerenjem, spoznajama drugih znanosti, vlastitim životnim i profesionalnim iskustvom, statističkim i matematičkim pravilima, maštom i svim sredstvima prikladnim za rješavanje konkretna slučaja, zapravo svim onim čime se ne povrjeđuju prava i slobode građana niti krši zakon. Proces provjeravanja pak je različit od policijskog, obzirom da službe sigurnosti mahom nemaju policijskih ovlasti, ali to nadoknađuju suradnjom sa različitim državnim organima (uključujući i policijske), te pored suradnje, primjenjuju i svoje specifične metode i sredstva, ali o njima daljnjem tekstu.

Misaonim procesima indukcije, dedukcije, analogije, apstrakcije, konkretizacije, generalizacije, analize, sinteze i drugih obrađuje se prikupljeni činjenični supstrat i planiraju daljnje mjere i aktivnosti. "Funkcija verzija je trostruka: a) one su specifično sredstvo za otkrivanje relevantnih činjenica; b) sredstvo za prijelaz od vjerojatnog znanja na pouzdane zaključke; c) u funkciji su spoznajne metode" (Modly; Korajlić, 2002: 132.). Obzirom na ovakav karakter verzija u kriminalističko-sigurnosnoj obradi slučaja, njihov je značaj ogroman i praktični se rad dužnosnika službe sigurnosti ne može zamisliti bez verzija i prikupljanja činjenica *pro et contra* svake od njih, jer su pored spoznajna metoda sui generis, one i "instrument znanstveno organiziranog postupka, koji se ne odvija po principu spontanosti" (Modly; Korajlić, 2002: 715.).

U prikupljanju činjenica o određenom slučaju koji je predmet zainteresiranosti službe, od enormne je bitnosti već pomenuto specifično kriminalističko rasuđivanje i zaključivanje. Specifičnost

kriminalističkog razmišljanja se ogleda u tome da kriminalist otkriva i uspostavlja veze među činjenicama slijedeći posebna pravila o neksusima pojava i događaja. O ovome Modly D. piše.:

“Među činjenicama indicijama postoje slijedeći oblici veza: 1) individualizirajuća-kad je podudarnost među činjenicama indicijama individualizirajuća; 2) supsidijarna-veza između kaznenog djela i sporednih činjenica; 3) prostorna i vremenska povezanost-povezanost činjenica indicija u vremenu i prostoru; 4) funkcionalna- promjena jedne količine uvijek sa sobom povlači promjene drugih količina koje su s njom povezane; 5) supstancijalna-povezanost stvari kao cjeline i nekog drugog elementa te stvari, po kojoj se na temelju posljednjeg elementa zaključuje o stvari kao cjelini i obratno; 6) veza transformacije- preobražavanjem svojstava obilježja nekog materijalnog objekta koja su inače nepristupačna izravnom vizualnom zapažanju; 7) uzročna veza-jedan te isti uzrok uz iste uvjete izaziva istu posljednicu” (Modly; Korajlić, 2002: 381).

U oblasti je kriminalistike, a posebice kriminalistike kaznenog postupka, tzv. silogističke kriminalistike, značajno napomenuti i metode akumulacije dokaza, difundiranja i eliminacije. Metoda difundiranja se bazira na negativnim činjenicama (bilo da se one odnose na prisustvo ili pak na odsustvo činjenica u svezi sa nekim događajem); metoda eliminacije se zasniva na tome da se opovrgavanjem jedne pojave, ide u prilog drugoj, konkurirajućoj; metoda akumulacije dokaza se zasniva na tome da indiciji koji potvrđuju ili odriču neku verziju, neovisno jedan od drugog, ukazuju na istu činjenicu koja je predmet dokazivanja.

Na temelju svega navedenog se može zaključiti da se specifičnim misaonim procesima dolazi do pretpostavki o događaju i stvarnim okolnostima tog događaja, koje se kontinuiranim procesom provjeravanja i kritičkog preispitivanja prikupljenih saznanja dovode na razinu glavnog usmjeravajućeg čimbenika planova i akcija službi. Stalnim i na više izvora zasnovanim pronalaženjem i verifikacijom potvrdnih i odričnih činjenica o određenoj pojavi, verzije se dopunjavaju, preinačuju i odbacuju, čime se potkrepljuje teza o činjenicama i verzijama kao glavnoj odrednici rada službi sigurnosti.

Zato i možemo govoriti o kriminalističkoj logici kao posebnom modusu razmišljanja koji nalazi svoju primjenu u domenu državne sigurnosti.

Primjena metoda i radnji kriminalistike u oblasti državne sigurnosti

Na ovom ćemo mjestu govoriti o metodama rada službi sigurnosti shvaćenih u užem smislu te se pretežito fokusirajući na rad službi angažiranih na zaštiti ustavna uređenja koje primjenjuju specifična metode i sredstva u suzbijanju političkog kriminaliteta. Tu poglavito mislimo na službe koje imaju kontraobavještajne i sigurnosne zadaće i to onako kako su one određene u prethodnom odjeljku, te bismo ih mogli nazvati službama državnog osiguranja.

Imajući u vidu specifičnosti političkog kriminaliteta (glede njegovih pojavnih oblika, etiologije, metoda i tehnika itd. što je navedeno ranije u ovom uratku), suprotstavljanje ovoj ugrožavajućoj djelatnosti implicira također niz posebnosti u organizacijskim rješenjima, ovlastima, metodologiji rada, sredstvima, mjerama itd. Najveći je pak interes u oblasti metodike suprotstavljanja ovom obliku kriminaliteta, jer je to zapravo esencijalno u elaboriranju navedene problematike i dopušta nam uvid u *differentia specifica* ove oblasti državne uprave, te će sukladno tome i ovdje biti fokus ovog dijela izlaganja.

Pod metodama se podrazumijeva u općem smislu put, način istraživanja i rješavanja neke problematike. Bitna je dakako razlika između djelatne i znanstvene metode. Metod rada službi sigurnosti podrazumijeva sustavan i planirani način primjene radnji, mjera i sredstava u obradi postavljene zadaće. Svakako da je danas u radu svih službi koje raspolažu određenim posebnim ovlastima, bitna njihova znanstvena utemeljenost, a ne stihijsko, neplansko postupanje. Time se postiže pored efikasnosti i racionalnosti u postupanju, i kredibilitet i priznanje u javnosti i društvu općenito.

Služba sigurnosti primjenjuje, naopćenitije rečeno, najrazličitije metode i sredstva u svom radu, koje nisu niti čisto policijske niti tipične za obavještajno-sigurnosne strukture. To zbog navedenog

specifikuma njihove pozicije u aparatu državne uprave. Metodologija rada službi sigurnosti dijelom korespondira sa metodologijom obavještajnih službi, ali se ne limitira na njih., što nas uvijek iznova upozorava na specifičnost ovog dijela egzekutive. Kriminalistika primjenjuje opće spoznajne metode (mjerjenje, posmatranje, upoređivanje, opisivanje, eksperiment, logičke-o kojima je bilo riječi-etc.), ali i specijalne, koje su prilagođene i inventirane u cilju razjašnjavanja predmeta spoznaje, a to je *causa criminalis*, ili barem sumnja o planiranoj ili poduzetoj protudržavnoj djelatnosti, sa nizom svojih objektivnih i subjektivnih specifičnosti (te specijalne kriminalističke metode bi bile daktiloskopske, traseološke, u oblasti fotografije etc.). U narednom će odjeljku biti prikazane samo neke od najčešćih metoda i radnji koje poduzimaju službe sigurnosti, koje imaju poglavito kriminalistički karakter, ali koje dakako nisu ekskluzivno kriminalističko-policijske, nego sigurnosne u najširem smislu riječi.

Služba sigurnosti pođuzima, što važi i za istražne organe predkaznenog i kaznenog postupka, najprije provjeru određenih informacija u svezi sa potencijalnim izvorom ugrožavanja. Provjera je opći metod rada službi sigurnosti koja se poduzima radi utvrđivanja istinitosti informacija koje ukazuju na određeni događaj i koje se mogu odnositi na svojstva određene ličnosti, njihovu prošlost, znanja, obrazovanje, obiteljske prilike, karakter, političku opredjeljenost, prisustvo na određenom mjestu u određeno vrijeme, zaposlenje, generalno, na sve što se tiče involviranosti i povezanosti određenih osoba i predmeta sa pojedinim događajem, gdje je lista mogućih stavki doista neiscrpna. Provjera se vrši preko agenturne mreže, preko vlastitih, ali i evidencija i kartoteka drugih organa (prvenstveno policijskih), praćenjem, operativnim nadzorom kretanja, kontakata, komunikacija itd. za šta se ne mora uvijek tražiti posebno ovlašćenje sudskih ili drugih organa. Ona je opća operativna radnja i zajednički je imenilac i osnov mnogih drugih radnji poput opservacije, nadzora tehničkih i drugih komunikacija itd. Provjera je zapravo i temeljni cilj angažiranja službi sigurnosti, i konstantan je pratilac i odrednica njena rada, kako neposredno po dobijanju određenih sigurnosnih podataka, tako i nakon postavljanja verzija o određenom događanju i dostavljanja finalnih dokumenata i izvještaja, jer je i sama obrada konkretna slučaja kontinuiran proces

postavljanja i provjeravanja mogućnosti razvoja kako prošlih, tako i budućih događaja.

Prikupljanje obavještenja u oblasti se državnog osiguranja razlikuje od postupanja policijskih organa u suzbijanju klasičnog kriminaliteta. Uglavnom se ta razlika ogleda u činjenici da su službe sigurnosti prisiljene raditi gotovo isključivo konspirativno i da najčešće nisu ovlaštene pozivati građane na informativne razgovore, na šta se odnosi policijsko postupanje u ovoj početnoj fazi istraživanja (mada je i to bio slučaj, posebice u zemljama sa socijalističkim društvenim uređenjem, gdje su sigurnosne službe često raspolagale ovlastima čak i širim od policijskih organa). Prikupljanje obavještenja je često svrha angažiranja službi sigurnosti, koju isti izvršavaju na različite načine, a što involvira suradnju sa drugim državnim organima, uvidom u vlastite evidencije, angažiranjem agenata, zapravo se čitava metodologija rada bazira na što kvalitetnijem i sveobuhvatnijem prikupljanju obavještenja, te je u suštini sinonim egzistiranja i funkcije službi sigurnosti. Istodobno se prikupljanje obavještenja u užem smislu promatra i kao posebna operativno-taktička radnja kriminalističkih organa, kao jedan stepenik u lancu obrade konkretna predmeta.

Specijalna opservacija u kriminalističkom žargonu podrazumijeva tajno slijeđenje, nadziranje i osmatranje određenih osoba ili objekata od interesa i nije stalan metod u radu službi sigurnosti. Cilj je prikupljanje informacija o stanju i aktivnostima nadziranih lica, utvrđivanje veza i kontakata nadziranih, uočavanje sklonosti i navika itd. Može biti stacionirano, ali vrlo često uključuje i mobilnost radnika službi sigurnosti (pješice, motornim vozilom itd.). Također je moguće i tajno ubacivanje radnika službi sigurnosti u strukture koje su potencijalni ili stvarni izvor ugrožavanja (bilo da se radi o profesionalnim ili ad hoc angažiranim suradnicima službi sigurnosti). S napretkom tehnike i dostignuća posebice u oblasti informatike, neslućene su mogućnosti u domenu nadzora i kontrole telekomunikacijskih sredstava, za koja također važe stroga zakonska rješenja u pogledu njihove primjene.

Jedan od najvažnijih metoda je dakako stvaranje i korišćenje obavještajne mreže. Ovaj metod podrazumijeva mrežu tajnih izvora podataka (u radu policije bi ova mreža obuhvatala lica koja se

nazivaju informatori i vigilanti, a u radu obavještajnih struktura obavještajce odnosno agente), dakle pojedinaca (iznimno grupa) infiltriranih ili zavrbovanih u protivničkim strukturama koje predstavljaju opasnost za državno uređenje, a u prilici su ove aktivnosti poduzimati ne otkrivajući svoj angažman. Obavještajna je mreža nezaobilazan metod ostvarivanja sigurnosnih zadaća, kao što je i čovjek nezaobilazno i neprevaziđeno vrelo podataka. Od enormna je značaja na ovom mjestu istaknuti operativnost u sigurnosnih službi, jer su kontakti sa osobama, poznavanje sklonosti, navika, sposobnosti itd. glavna smjernica u pronalaženju najadekvatnijih kontakata koji će biti izvor informacija. Najčešći su principi organiziranja istraživanja korišćenjem obavještajne mreže linijski ili problemski, koji podrazumijeva angažiranje na određenom problemu, predmetu u cjelini, dakle neovisno od prostora angažmana; teritorijalni podrazumijeva upravo suprotno, obavještajni zahvat određene teritorije, objekata, pojava, lica, morala itd. odnosno svih kategorija koje bi mogle biti od interesovanja za službu sigurnosti; kombinovani (linijsko-teritorijalni) koji integrira oba načina angažiranja, dakle i po predmetu i po prostoru.

U nekim su zemljama dužnosnici službi sigurnosti ovlašćeni poduzimati pojedine isljedne radnje, pri čemu se najčešće podrazumijeva vršenje informativnih razgovora sa građanima (sa ma kakvim statusom se oni tretirali u obradi konkretna kaznena predmeta, dakle kao svjedok, osumnjičeni, okrivljeni...). Negdje su ovlašćeni koristiti se rezultatima istrage, do kojih dođu policijski ili sudski organi, tužioc i itd., ali vrlo često saslušavaju dezertere ili emigrante i na taj način osiguravaju podatke obavještajne naravi.

Dakle, ponegdje imaju policijske operativne ovlasti te su u prilici vršiti i pojedine policijske ili čak istražne radnje, poput lišenja slobode, pretresa osoba, objekata ili vozila, privremeno oduzimanje predmeta. Ove radnje često poduzimaju tajno, dakle bez znanja osoba povodom kojih se poduzimaju pojedine radnje, da se ne bi kompromitovala istraga i dotadašnji rezultati, a i da buduće kriminalističke ili istražne radnje ne bi bile ugrožene i da bi polučile planirani uspjeh. Najčešće se poduzimaju u skladu sa kriminalističkim kriterijima, odnosno spoznajama i preporukama do kojih je došla kriminalistička praksa i znanost.

Korištenje tehničkih sredstava je uobičajen metod u radu službi sigurnosti, mada u javnosti postoji izvjestan neopravdan strah i fama o upotrebi ovih sredstava. Nadzor i tehničko snimanje zahvaljujući napretku tehnike može doprinijeti povećanju obujma i kvaliteta obavještajnih saznanja, posebice imajući u vidu da finalni produkt obavještajno-sigurnosne djelatnosti ne mora biti nužno povezan sa procesom dokazivanja u kaznenoj proceduri i strogim dokaznim pravilima. No ako je za kriminalistu imperativ postupanje sukladno zakonu, onda je u ovom domenu to pogotovu slučaj jer samo strogo poštivanje zakonske procedure glede uporabe pojedinih tehničkih sredstava osigurava često dovođen u pitanje kredibilitet ovog segmenta državne uprave. Vrlo se često kao uvjet primjene ovih sredstava postavlja i odobrenje sudskih organa, te je primjena ovih sredstava često i objekat provjere od strane nadležnih sudskih ili parlamentarnih struktura.

Mjere službe sigurnosti su specifični zahvati u prava i slobode pojedinaca, opravdani ustavnim i zakonskim rješenjima konkretna politička poretka, koje imaju preventivno-represivni karakter. One obuhvataju: upozoravanje nosilaca protudržavne djelatnosti da odustanu od aktivnosti, mjere ograničenja kretanja, obaveze javljanja službama sigurnosti, ali i mjere poput kontrole granice, pomorskih i zračnih pristaništa, kontrola izbjeglica, fizičko osiguranje prostora i lica, ograničenja u javnom publikovanju pojedinih informacija ili sadržaja, itd. Dakle, radi se pretežito o mjerama preduprjeđenja političkog kriminaliteta koje donekle korespondiraju sa radnjama koje se u kriminalističkoj praksi nazivaju kriminalistička kontrola (najčešće su to mjere pojačanog nadzora), koje podrazumijevaju specifične ovlasti službi sigurnosti, i to onog njihova segmenta koji se bavi zaštitom političkog poretka (ovaj se specijalizirani državni organ naziva politička policija). No, uvijek u razmatranju ove problematike treba imati na umu različite pozicije i ovlasti koje imaju službi sigurnosti u odnosu na druge organizacije u sustavu državne uprave, kao i na činjenicu da u samom sigurnosnom sektoru također predmeti zainteresiranosti i zadaća koje proizilaze iz ovoga variraju. Ove mjere službe sigurnosti poduzimaju nerijetko i posredno, preko drugih organa i agencija, prvenstveno policije.

Na kraju bismo naznačili da se značaj kriminalistike, kao praktične djelatnosti i znanstvene discipline, u konkretnom postupanju službi

sigurnosti reflektira dvodimenzionalno: s jedne strane, služba sigurnosti se koristi dostignućima i spoznajama kriminalistike posredno, preko prvenstveno istražnih organa predkaznenog postupka koji vrše, odnosno određuju vršenje različitih radnji operativnog i procesnog karaktera, poput legitimiranja, potražne djelatnosti, uviđaja, vještačenja, prikupljanja izvješća od građana (pogotovo kod kaznenih djela u čije stvarne okolnosti ulaze eksplozije, otrovi, dokumenti itd.), a s druge strane neposredno primjenjujući kriminalističke metode i sredstva.

Abstract

The attempt of this paper was to indicate on, at least, two points: criminalistics, from one side, cannot be identified with police science, nor it can be related exclusively for police work. Criminalistics, seen as practice and theory, finds its usage in all fields and activities whose purpose is prevention and repression of criminal behaviour and state and society directed endangering acts. From other side, cognitions and reaches of criminalistics, cannot be directly applied in practical security police work, but find their modified, adapted use. In that regard we are of the opinion that the overview of criminalistic principles, criminalistic logical process and methods of solving concrete tasks and problems will clearly point out the significance and possibilities of use of criminalistics in state security domain.

LITERATURA

- Abazović, M. D. Državna bezbjednost: uvod i temeljni pojmovi. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka. 2002.
- Bošković, M. Kriminalistika metodika 1. Beograd: PA. 1998.
- Bošković, M. Kriminalistika metodika 2. Beograd: PA. 2000.
- Đorđević, O. Leksikon bezbednosti. Beograd: Privredapublik. 1989.
- Grizold, A., Tatalović, S. i Cvrtila V. Suvremeni sistemi nacionalne sigurnosti. Zagreb: Fakultet političkih znanosti i Hrvatska udruga za međunarodne studije. 1999.
- Horvatić, Ž. i Cvitanović, L. Politika suzbijanja kriminaliteta. Zagreb: MUP RH. 1999.
- Krivokapić, V. Kriminalistika taktika I. Beograd: PA. 1996.

- Krivokapić, V. i Krstić, O. *Kriminalistika taktika II*. Beograd: PA. 1995.
- Krivokapić, V. *Kriminalistika taktika III*. Beograd: PA. 1997.
- Masleša, R. *Teorije i sistemi sigurnosti*. Sarajevo: Magistrat. 2001.
- Milošević, M. *Sistem državne bezbednosti*. Beograd: PA. 2001.
- Milošević, N. i Milojević, S. *Osnovi metodologije bezbednosnih nauka*. Beograd: PA. 2001.
- Modly, D. i Korajlić, N. *Kriminalistički rječnik*. Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje. 2002.
- Modly, D. *Kriminalistika kao znanstvena disciplina. Kriminalističke teme. II (3-4)*, (Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka): str. 41-95. 2002.
- Osnovi obavještajnog rada u vojsci*. Sarajevo: GŠ ARBiH-Obavještajna uprava. 1995.
- Pavišić, B. i Modly, D. *Kriminalistika*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci. 1999.
- Savić, A. *Uvod u državnu bezbednost*. Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova. 2000.
- Srzentić, N., Stajić, A. i Lazarević, Lj. *Krivično pravo Jugoslavije*. Beograd: Savremena administracija. 1998.
- Stajić, Lj. *Osnovi bezbednosti*. Beograd: PA. 1999.
- Vodinić, V. i Aleksić, Ž. *Kriminalistika*. Zagreb: Informator. 1990.
- <http://www.verfassungsschutz.de/>
- <http://www.geheimdienste.org/>